

Bureaustudie Geert Groote Hof Deventer

Aanvulling Strommarkt

Auteurs: Drs. Emile Mittendorff en Drs. Bart Vermeulen

1. Inleiding

In april 2007 heeft de NV Bergkwartier de gemeente Deventer opdracht gegeven tot het doen van een bureaustudie naar het Lamme van Deseplein. Deze studie richtte zich op het gebied binnen de toenmalige grenzen van het plangebied. Hierbij bleven de Stromarkt en de Kleine Poot grotendeels buiten beschouwing. In de onderliggende studie zijn de grenzen van het plangebied op verzoek van de NV Bergkwartier uitgebreid en zijn deze gebieden wel meegenomen. In deze studie is vrijwel alleen aanvullende informatie opgenomen. **Ze dient dus niet als vervanging van de studie uit april 2007 maar als aanvulling.** Vooral de ontwikkeling van de gracht rond de immuniteit in het verlengde van de Graven, de ontwikkeling van de Proosdij en het ontstaan van de Stromarkt krijgen meer aandacht.

2. Technische gegevens

Gemeente: Deventer
Plaats: Deventer
Perceelnummers: 12195, 11101, 11436, 12014 & 12102.
Toponiem: Stromarkt, Kleine Poot (Geert Groote Hof)
Kaartblad: 33 F

Ligging

Het gebied dat in deze bureaustudie behandeld wordt, is aan de zuidzijde begrensd door de voorgevels van de huizen aan de Kleine Poot (even). Aan de westzijde vormen de gevels van de huizen aan de Stromarkt de grens. Aan de noordzijde wordt de grens gevormd door het gedeelte van de Stromarkt in het verlengde van de Proosdijpassage. Aan de westzijde vormt de Sandrasteeg de grens. Deze grenzen zijn conform de op 20-11-2007 aangeleverde contouren.

3. Verwachtingskaart

Tenzij al vooraf bekend is dat de locatie in het verleden verstoord is, heeft de gehele binnenstad de hoogste archeologische verwachting. De onderzoekslocatie vormt hierop geen uitzondering. Alleen het gedeelte van het terrein onder de SNS bank is volledig verstoord en heeft daarom geen verwachting meer.

Voor veel locaties in de binnenstad kan de archeologische verwachting op basis van eerder archeologisch onderzoek in de omgeving en allerlei historische bronnen sterk worden verfijnd. In de hoofdstukken 4 en 5 komen de archeologische onderzoeken in de omgeving en de historische bronnen met betrekking op het onderzoeksgebied aan de orde.

4. Relevant archeologisch onderzoek in de omgeving

4.1 Inleiding

Deventer is één van de oudste middeleeuwse handelsplaatsen in Nederland. Samen met Dorestad, Medemblik en Domburg, en later ook Tiel, Stavoren en Utrecht, vormde het een van de belangrijke knopen in het (laat-)Karolingische handelsnetwerk in de Lage Landen. Uit deze periode tussen 750 en 1000 is in Nederland erg weinig over gebleven. In Deventer zijn verspreid over het hele centrum resten uit deze periode aangetroffen. Centraal in de nederzetting stonden de Lebuïnuskerk en de daaraan verbonden kerkelijke functionarissen. Deze concentreerden zich aanvankelijk vooral rond de kerk. Na 882 was de nederzetting door een wal omgegeven die globaal het tracé volgde van de huidige Molenstraat, Smedenstraat, Brink en Polstraat. Binnen de wal lagen volgens het meest recente onderzoeksmodel drie hoofdassen parallel aan de IJssel. De Assenstraat, Sandrasteeg en de Bruynssteeg vormen de tweede as van dit systeem.

Verschillende onderzoeken in de omgeving hebben meer informatie opgeleverd over de ontwikkeling van dit gebied. Deze onderzoeken zijn divers van aard en bestaan uit relatief grote opgravingen maar ook uit kleine waarnemingen onder moeilijke omstandigheden. De beschikbare gegevens variëren dan ook in kwalitatief en kwantitatief opzicht. De meeste van deze onderzoeken zijn reeds beschreven in de bureaustudie uit april 2007. Door de toevoeging van de Stromarkt aan het onderzoeksgebied is ook de opgraving Nieuwe Markt 1994 van belang geworden. Deze resultaten van deze opgraving worden beschreven in de onderstaande paragraaf.

4.2 De Nieuwe Markt 1994 (projectnummer 144)

In de zomer van 1994 is diagonaal over de Nieuwe Markt een brede sleuf van 50 bij 8 m gegraven, voorafgaand aan de aanleg van een diepe riooloverstort. Hoewel dit onderzoek slechts globaal is uitgewerkt, bevat het enkele belangrijke gegevens die van belang zijn voor het plangebied.

De bewoningssporen vanaf de vroege 9de eeuw zijn wat betreft functie en ruimtelijke structuur vergelijkbaar met de sporen die zijn aangetroffen bij het onderzoek aan de Stromarkt onder de SNS bank (project 034). Belangrijk in het kader van deze bureaustudie is de vondst van een brede gracht op de hoek van de Graven en de Nieuwe Markt. Deze droge gracht, die in zijn aangetroffen vorm waarschijnlijk in de 12de eeuw is aangelegd, was waarschijnlijk ongeveer 20 m breed en meer dan 2 m diep. In combinatie met gegevens van een waarneming in een rioolsleuf door Alex Dorgelo in 1954 kan worden geconcludeerd dat deze gracht evenwijdig aan de Graven moet hebben gelopen (zie ook paragraaf 5.2). Op de hoek met de Nieuwe Markt maakte de gracht een bocht en liep verder richting de Lebuïnuskerk, haaks op de huidige Hofstraat. Omdat deze gracht in andere onderzoeken niet is aangetroffen,

is het verder verloop zowel richting Stromarkt als richting Lebuïnuskerk niet bekend. Waarschijnlijk maakte de gracht deel uit van de versterking om het bisschoppelijke hof en mogelijk de kerkelijke immunititeit (zie ook paragraaf 5.1). Het verloop van de gracht richting de Stromarkt ligt vermoedelijk voor het grootste deel onder huizen aan de oostzijde van de Graven. Het deel van de gracht dat aan de Nieuwe Markt is aangetroffen, is in de eerste helft van de 13de eeuw gedempt.

5. Relevant historische onderzoek in de omgeving

De ontwikkeling van de percelen rond het Lamme van Dieseplein is in de bureaustudie uit april uitgebreid beschreven. In het onderstaande komen de destijds niet behandelde delen van het onderzoeksgebied aan de orde.

5.1 De Proosdij

Rond de kerk bevond zich een gebied waar de macht niet bij de koninklijke maar bij de kerkelijke machthebbers lag. Deze juridisch zo afwijkende zone was veelal door middel van grachten en/of muren en poorten van zijn omgeving gescheiden. De kern van deze immunititeit lag in de omgeving van de Lebuïnuskerk. Rond het jaar 1000 strekte deze zich waarschijnlijk uit tot aan de Kleine Poot. Bisschop Bernold (1026-1054) verhief Deventer tot een zelfstandig kapittel. Hiermee kwam het bestuur van het kapittel in handen van een proost en een deken. Op dat moment is vermoedelijk ook het verschil ontstaan tussen bisschopshof, een proosdij en een claustraal gebied voor de deken en kanunniken.¹ Door de vergroting van de Lebuïnuskerk werd de ruimte binnen de immunititeit te klein en was uitbreiding naar het oosten noodzakelijk. De Proost kreeg een perceel ter hoogte van Stromarkt 19 toegewezen. Het gebied ten westen daarvan werd toegewezen aan deken en kanunniken. De functie van het poortgebouw aan de Sandrasteeg 8, waarvan de fundering in de 11de eeuw tot stand kwam, is niet geheel duidelijk.² Bood de poort toegang tot de Proosdij aan de noordzijde van de poort of juist tot de immunititeit aan de zuidzijde? Deze vraag is voor de vroegste periode niet afdoende te beantwoorden. Vast staat dat tegen de poort in het midden van de 13de eeuw een kapel werd gebouwd die bij het proosdijhuis hoorde en aan Bonifatius gewijd was. Vermoedelijk verloor de poort hierbij haar functie.³ De huidige kern van Stromarkt 19 is aan het eind van de 12de of het begin van de 13de eeuw gebouwd. Sindsdien is het gebouw zeker als proosdij in gebruik. In 1500 werd de kapel nog eens uitgebreid met een travee aan de oostzijde. Deze oostmuur is opgenomen in de huidige achtergevel van Sandrasteeg 8 die in de 17de eeuw tot stand kwam. Aan de Nieuwe Markt en de Graven zijn resten van een gracht en een muur om de immunititeit aangetroffen. Het staat echter niet vast dat deze zich tot aan de achtererven van de Sandrasteeg uitstreckte. Of dit inderdaad het geval was, kan op de perceelsgrens tussen de Proosdij en het Rijke Fraterhuis worden gecontroleerd.

Hoewel de kerkelijke functie bij de reformatie verdween, slaagde de stad er pas in 1663 in om de volledige zeggenschap te krijgen over de voormalige Proosdij. Voor

¹ Benders, 1996, 112.

² Martin, 1996, 179.

³ Proos, 1996, 157

die tijd was het gebouw eigendom van de Staten van Overijssel.⁴ Deze machtswisseling had ingrijpende gevolgen. Tussen 1664 en 1668 liet de stad een marktplein aanleggen op de plaats van de voormalige bezittingen van de Proosdij. Hiermee kwam de Stromarkt tot stand. Het Proosdijhuis met de kleinere daarbijbehorende tuin werd verkocht aan ritmeester De Sandra. Het erf werd opnieuw ommuurd en aan de noordzijde werd een toegangspoort aangebracht. In 1732 was het eigendom van Kameraar Georg Jordens.⁵ In 1832 woonde er de weduwe Nieuwenhuis met haar nog studerende zoon Charles.⁶ In 1849 werd een plattegrond getekend die de duidelijk de tuin om de voormalige Proosdij weergeeft. Achterin de tuin stond een tuinhuis dat in de 19de eeuw werd vervangen door een monumentale hoekwoning. Deze maakte in de jaren zestig plaats voor de huidige SNS bank.

5.2 De Graven

Deze straat, tussen de Stromarkt en de Nieuwe Markt, maakt waarschijnlijk onderdeel uit van het vroegstedelijke stratenpatroon dat rond 850 is ontstaan. De primaire verkavelingsassen (zie ook paragraaf 4) werden op regelmatige afstanden onderling verbonden door haaks op de IJssel gelegen straten. De Graven, met in het verlengde daarvan de noordwestelijke zijde van de Stromarkt en de Engestraat, is één van deze verbindingsstraten. Het plangebied ligt daarmee op de kruising van een primaire verkavelingsas (Bruynssteeg-Sandrasteeg-Assenstraat) en de haakse verbindingsstraat Graven-Engestraat. Dit kruispunt bevindt zich midden op de Stromarkt (zie paragraaf 5.3).

De straatnaam Graven voor het meest zuidelijke deel van de route wijst op de aanwezigheid van een gracht (vgl. het Duitse '*Graben*'). Deze gracht is tijdens archeologisch onderzoek aangetroffen op de hoek van de Nieuwe Markt en de Graven (zie paragraaf 4.2). Deze gracht, die het bisschoppelijk hof aan de Nieuwe Markt en mogelijk ook de overige delen van het kerkelijke immunitetsgebied omgaf, liep vermoedelijk evenwijdig aan de Graven. Aangezien de Graven tot het oudste stratenpatroon van Deventer behoort, is het waarschijnlijk dat de gracht naast de straat heeft gelopen en dat beiden in tegelijkertijd hebben gefunctioneerd. Daarmee bevindt het verloop van de gracht zich waarschijnlijk onder de huizen aan de oostelijke zijde van de Graven.

De gracht langs de Graven is vermoedelijk in de 13de eeuw gedempt. Aan de Nieuwe Markt ging dit gepaard met een structurele ophoging van het omringende terrein. De depressie van de gracht werd onder meer opgevuld met allerhande afval.

Waarschijnlijk is het terrein van de gedempte gracht vrij snel bebouwd. Aanvankelijk ging het waarschijnlijk grotendeels om houten bebouwing, voornamelijk van ambachtslieden, zoals schoenmakers. In de late Middeleeuwen concentreerden de schoenmakers zich namelijk in de Graven.⁷ Op de hoek van de Stromarkt en de Graven stond in 1592 de Sint-Pietersvicarie. (de huidige panden Stromarkt 29,

⁴ Nalis, 1996, 69

⁵ Nalis, 1996, 78

⁶ Nalis, 1996, 80

⁷ Groothedde 1996, 135.

Graven 1, 3 en 5).⁸ Dit huis werd bewoond door de priesters van het Sint-Pietersaltaar in de Lebuïnuskerk en behoorde tot de kapittelhuizen in kerkelijk bezit. Mogelijk bestond dit pand al in of voor 1334.⁹ De overige stenen bebouwing aan de Graven zal waarschijnlijk van latere datum zijn en behoorde niet tot het kerkelijk bezit.

5.3 De Stromarkt

De Stromarkt is in zijn huidige vorm relatief jong. Zoals in paragraaf 5.2 beschreven, maakte een strook van ongeveer 6 tot 8 m langs noordwestzijde deel uit van het vroegmiddeleeuwse stratenpatroon. Vanaf ongeveer 850 liep hier een verbindingsstraat tussen de A- en C-as (respectievelijk de as Noordenbergstraat-Polstraat en Bagijnenstraat-Pontsteeg-Grote Overstraat). Ongeveer ter hoogte van het pand Stromarkt 8 kruiste deze verbindingsstraat de B-as (Bruynssteeg-Sandrasteeg-Assenstraat). Dat brengt belangrijke vraagstellingen met zich mee, bijvoorbeeld welke hoekoplossingen in de percelering er zijn gebruikt op dit kruispunt. Daarnaast is aan weerszijden van deze B-as de oudste structurele bebouwing van de percelen na 850 te verwachten. Deze houten huizen liggen haaks op de verkavelingsas en met de voorgevels op een gemeenschappelijke rooilijn aan de straat.

Of deze structuur wordt doorsneden door de 12de eeuwse omgrachting die aan de Nieuwe Markt is aangetroffen is onzeker, omdat onduidelijk is hoe het verloop op de Stromarkt eruit heeft gezien. Voorzover bekend is de gracht in het onderzoek van 1969 op de Stromarkt (project 034) niet aangetroffen. Indien de gracht alleen het bisschoppelijk hof omsloot, maakte deze waarschijnlijk op de hoek Stromarkt-Graven een bocht in zuidoostelijke richting, langs de Kleine Poot. In dat geval ligt de gracht mogelijk net buiten het plangebied onder de gebouwen aan de zuidwestzijde van de Stromarkt.

Het kan niet worden uitgesloten dat de gracht ook (een deel van) het immuniteitsgebied omgaf, waaronder met name de Proosdij. Omdat de immuniteit zich in de 12de eeuw, het tijdstip van de aanleg van de gracht, uitstreckte tot de lijn tussen Nieuwstraat-Kleine Overstraat, lijkt het logisch dat dit gebied binnen de nieuwe versterking zal zijn getrokken. In dat geval loopt de gracht waarschijnlijk midden over de Stromarkt, langs de zuidoostelijke zijde van het plein, om vervolgens ter hoogte van de proosdijpassage een hoek in zuidoostelijke richting te maken. Als dit het geval is dan loopt deze gracht om het opgegraven terrein onder het bankgebouw heen, omdat bij dit onderzoek geen sporen van een gracht werden aangetroffen.

Daarnaast moet ook de mogelijkheid open worden gehouden dat de aangetroffen gracht een 12de eeuwse verbetering of uitbreiding is van een ouder verdedigingssysteem. Mogelijk bevinden zich binnen het plangebied ook resten hiervan in vorm van een gracht of greppel of een muur.

⁸ Bloemink, Nalis & Stades-Vischer 1996, 276.

⁹ Bloemink, Nalis & Stades-Vischer 1996, 276.

De gracht werd in de eerste helft van de 13de eeuw gedempt. Het afval, waarmee de gracht werd gevuld, is waarschijnlijk voor een groot deel van de direct aangrenzende percelen afkomstig. De aard van dit afval biedt daarom belangrijke aanwijzingen welke activiteiten er in de 13de eeuw plaatsvonden op die percelen. Vooral ambachtelijk afval speelt hierbij een belangrijke rol.

Na de demping van de gracht werd dit tracé, in tegenstelling tot het deel langs de Graven, waarschijnlijk niet bebouwd met woonhuizen. In plaats daarvan werd het terrein onderdeel van het proosdijterrein en waarschijnlijk ingericht als tuin. De straat bleef als onderdeel van de route Engestraat-Graven functioneren.

De huizen aan de noordwestzijde van de Stromarkt (nrs. 1 t/m 9) waren in 1591 eigendom van het kapittel. Schriftelijke bronnen van woonhuizen in kerkelijke bezit zijn echter schaars. Het kapittelarchief is slechts fragmentarisch overgeleverd, zodat de meeste gegevens afkomstig zijn uit het rechterlijk archief van de stad. Hierin worden echter voornamelijk huizen in wereldlijk bezit. Daardoor is niet geheel duidelijk wanneer deze gebouwen in het bezit van het kapittel zijn gekomen of dat zij wellicht door het kapittel zelf zijn gebouwd. In ieder geval liggen zij buiten de 12de eeuwse versterking van het kapittelgebied, wat erop kan wijzen dat het op zijn vroegst een uitbreiding uit de tweede helft van de 13de eeuw betreft. Het gaat om de volgende panden:

Stromarkt 1 en 2-3 (Luninckshuis)

Dit is het woonhuis van kanunnik Goswinus Luninck, die voor het eerst in 1564 wordt genoemd. De kern van het gebouw (Stromarkt 1) echter stamt waarschijnlijk al uit het begin van de 14de eeuw. Het pand nr 2-3 is waarschijnlijk een bijgebouw van nr. 1, gebouwd in de 16de eeuw.¹⁰

Stromarkt 5-6-7

De oudste vermelding van dit pand dateert uit 1597, toen vensters werden gemaakt en deuren en zolders gerepareerd. Op dat moment woonde Gerardus van Keppel er, predikant in Twello. Hoewel de nummers 5 en 6 juridisch een apart huis vormden ten opzichte van nr. 7, werden de huizen pas in het laatste kwart van de 18de eeuw voor het eerst afzonderlijk verkocht.¹¹ Bouwkundig vormen de nummers 6 en 7 echter één geheel. Dit blok dateert waarschijnlijk uit de 15de of 16de eeuw. Het kavel behoorde daarvoor tot de tuin van het pand Stromarkt 1. Nr. 5 is waarschijnlijk in de 17de of 18de eeuw gebouwd.

Stromarkt 8 (Badenhuis)

Kanunnik Christopher van Baden was de eerste bekende bewoner van dit huis, hij wordt in 1531 genoemd. Onder meer de forse breedte van het pand wijzen erop dat het een samenvoeging is van twee oudere panden. Deze samenvoeging heeft vermoedelijk aan het eind van de 16de eeuw plaatsgevonden.¹²

Stromarkt 9 (Huis St. Paulus- of Organistenvicarie)

Dit pand wordt voor het eerst genoemd rond 1450, wanneer Johan van Rutenberghe het verkoopt aan de rector van het Heer Florenshuis. In 1484 wordt het door de

¹⁰ Bloemink, Nalis & Stades-Vischer 1996, 264.

¹¹ Bloemink, Nalis & Stades-Vischer 1996, 266.

¹² Bloemink, Nalis & Stades-Vischer 1996, 270.

rector geruild met de vicaris van Sint Paulus tegen het pand Engestraat 2-4. In 1578 werd het bewoond door Herman Baertscheerder Organist, vicaris van het Sint Paulusaltaar.¹³ Het huidige pand is in de kern voor het grootste deel 17de eeuws, maar in de kelder is zichtbaar dat het huis een 15de of 16de eeuwse voorganger moet hebben gehad.

Het huidige plein dateert uit de tweede helft van de 17de eeuw, toen de stad een marktplein liet aanleggen op de voormalige bezittingen van de proosdij (zie paragraaf 5.1). Het plein de Stromarkt is daarmee een 17de eeuwse creatie en heeft geen relatie met de vroegstedelijke structuur.

6. Verwachting

6.1 Archeologische verwachting

Prehistorie

Hoewel het grootste deel van het archeologische bodemarchief in de Deventer binnenstad uit de Middeleeuwen stamt, kunnen zich onder de middeleeuwse lagen incidenteel prehistorische sporen bevinden. De trefkans voor dergelijke sporen is hier echter zeer gering. Bij het onderzoek aan de Stromarkt (project 034) zijn geen sporen uit de prehistorie aangetroffen. Het onderzoek aan de Nieuwe Markt (project 144) bevatte echter sporen en aardewerk uit de late IJzertijd of de Romeinse tijd (ca 200 voor tot 200 na Chr).¹⁴

De periode tussen 850 en ca 1050

De vroegste bewoning binnen het plangebied dateert uit de late 8ste of vroege 9de eeuw. Mogelijk bevindt zich in deze omgeving de oudste kern van Deventer, ten noorden van de Lebuinuskkerk aan weerszijden van de Lange Bisschopsstraat. De bewoning uit deze periode bestaat hoofdzakelijk uit verspreide gebouwen op ruim opgezette erven. Het extensieve karakter van de bewoning uit deze periode, gecombineerd vergravingen als gevolg van intensief gebruik vanaf de tweede helft van de 9de eeuw, zijn de oorzaak van een relatief lage trefkans voor sporen uit deze vroegste fase van Deventer. Juist door deze zeldzaamheid en daaruit voortvloeiende lage trefkans zijn sporen uit deze periode, indien zij wel worden aangetroffen, van groot archeologisch belang.

De eerste systematische verkaveling en bewoning van de binnenstad en daarmee van het plangebied kwam in de tweede helft van de 9de eeuw tot stand. Het plangebied bevindt zich globaal tussen de tweede (B-as) en de derde as (C-as). Het zuidwestelijke deel van het plangebied ligt op de oorspronkelijke B-as. Aan weerszijde van deze as, de lijn Bruynssteeg-Sandrasteeg-Assenstraat) werden diepe percelen haaks op de straat aangelegd. De lijn van de huidige Proosdijpassage-Nieuwstraat vormde de gemeenschappelijke achtergrens van deze percelen.

¹³ Bloemink, Nalis & Stader-Vischer 1996, 270.

¹⁴ Groothedde 1996, 128.

Het plangebied valt in de periode tussen 850 en ca 1050 ruimtelijk in drie delen uiteen:

1:

De zone aan weerszijden van de lijn Bruynssteeg-Sandrasteeg, waarop tegenwoordig onder andere het gebouw van de SNS-bank staat, bevat percelen uit de periode rond 850, die op de as over de Sandrasteeg zijn georiënteerd. De bebouwing zal hoofdzakelijk langs deze straat hebben gelegen, die in deze periode vermoedelijk nog in een rechte lijn doorliep tot aan de Bruynssteeg. De locatie van de SNS bank is vanwege de onderkeldering verstoord en tevens voor een groot deel reeds archeologisch onderzocht.

De zone langs de Pontsteeg heeft hetzelfde karakter als die aan de Sandrasteeg. Dat betekent dat in de strook geplande nieuwbouw, afhankelijk van de diepte, aan de Pontsteegzijde sporen van houten bebouwing verwacht kunnen worden. Deze bebouwde zone heeft een breedte van 20 tot 25 m.

2:

Een strook langs de noordwestzijde van de Stromarkt, feitelijk het verlengde van de Engestraat naar de Graven, maakt waarschijnlijk vanaf ongeveer 850 deel uit van een doorlopende verbindingstraat tussen de primaire verkavelingsassen, in dit geval de A- en de C-as. Dat betekent dat in deze zone, die een vermoedelijke breedte heeft van ongeveer 6 tot 8 m, rekening moet worden gehouden met de aanwezigheid van een middeleeuwse straat. Omdat deze dwarsstraten in verkeerstechnisch opzicht belangrijk waren voor een efficiënte verkeersstroom in de stad, waren zij waarschijnlijk voorzien van enige vorm van plaveisel. Onderzoek aan het Muggeplein toonde aan dat deze plaveisels een zeer gevarieerd karakter kunnen hebben. De verharding van de Noordenbergstraat (de A-as) die hier kon worden onderzocht, bestond onder meer uit houten planken, veldkeien en houtspaanders.¹⁵ Samen met het tracé van de B-as deze strook een zone waar resten van middeleeuwse straatniveaus kunnen worden verwacht.

Hoewel een deel van de middeleeuwse straat waarschijnlijk door de vele kabels en leidingen is verstoord, vormt dit deel van de Stromarkt een belangrijk punt voor de reconstructie van de ruimtelijke en verkeersgeografische structuur van het vroegmiddeleeuwse Deventer. Ook kan afval dat op of langs de straat is gedeponeerd een beeld geven van de ambachten die langs de straat werden uitgeoefend.

3:

De zone aan weerszijden van de lijn Nieuwstraat-Proosdijpassage-Kleine Overstraat. Uit de 9de eeuw zijn hier vooral achtererffenenomenen te verwachten van de percelen aan de B- en C-as. Op de locatie van de voorgenomen kelder aan de zijde van de Proosdijpassage zijn voornamelijk achtererffenenomenen te verwachten, zoals beer- en afvalkuilen, waterputten en resten van ambachtelijke structuren zoals ovens. De geplande ondergrondse doorgang bevindt zich waarschijnlijk precies haaks op de gemeenschappelijke achtergrens van de percelen. Hier kunnen zich dus mogelijk sporen van perceelsscheidingen bevinden.

¹⁵ Vermeulen & Bartels 2006.

Vermoedelijk vanaf de 11de of 12de eeuw startte een tweede fase in de verkaveling van de binnenstad. In deze fase werden een tweetal secundaire verkavelingsassen aangelegd, over de achtergrenzen van de percelen uit de eerste fase. Voor het plangebied betekent dit dat hoogstwaarschijnlijk over de lijn van de huidige Proosdijpassage-Nieuwstraat een verkavelingsas is aangelegd. Daarmee ondergingen de zones, die in de voorgaande periode langs de lijn van de huidige Proosdijpassage-Nieuwstraat op de achtererven lagen, een functieverandering. Vanaf deze periode zijn de zones aan weerszijden van deze secundaire verkavelingsas eveneens in gebruik als bebouwde zone. Naast houtbouw kan vanaf de 11de eeuw tufsteenbouw voorkomen.

Mogelijk vanaf de tweede helft van de 11de eeuw, maar zeker vanaf de 12de eeuw beslaat het grootste deel van de Stromarkt de zone waar de vermoedelijke omgrachting rond het immuniteitsgebied heeft gelopen. Deze zone loopt tussen de verlengde Engestraat aan de noordwestzijde van de Stromarkt en het SNS bankgebouw en heeft een breedte van ca 20 m. Deze gracht vormt de voortzetting van de gracht die aan de Nieuwe Markt is opgegraven. Deze gracht is waarschijnlijk in de 13de eeuw gedempt. De depressie van de gracht werd onder meer opgevuld met allerhande afval. Indien de gracht binnen het plangebied doorloopt moet dus rekening worden gehouden met een grote hoeveelheid organisch en anorganisch vondstmateriaal in de dempingslagen. Over de specifieke aard van dit vondstmateriaal kunnen nog geen uitspraken worden gedaan. Dit hangt voor een belangrijk deel af van de ambachtsactiviteiten die in de direct omgeving werden uitgeoefend. In de 16de eeuw concentreerden schoenmakers zich in de Graven.¹⁶ Het opgegraven deel van de gracht aan de Nieuwe Markt zijde bevatte daarom zeer veel leerbewerkersafval. Het is in ieder geval zeker dat keramiek en botmateriaal een groot deel van de vulling uitmaken.

Indien de gracht op de hoek Stromarkt-Graven afboog in zuidelijk richting naar de Kleine Poot, bevindt het grachtracé zich waarschijnlijk onder de panden aan de zuidwestzijde van de Stromarkt en valt aldus net buiten het plangebied. Mogelijk kan in het huidige tracé van de Kleine Poot een deel van het talud van de gracht worden aangetroffen.

De periode tussen 1050 en 1300

In ieder geval vanaf de tweede helft van de 11de eeuw is binnen het plangebied een onderscheid te maken tussen twee functionele zones. Het terrein tussen de Stromarkt/Sandrasteeg en de huidige Proosdijpassage maakte waarschijnlijk onderdeel uit van het proosdijcomplex, evenals het grootste deel van de huidige Stromarkt zelf. De hoofdgebouwen van dit complex stonden voornamelijk aan de zuidwestzijde van dit terrein, aan de Stromarkt en de Sandrasteeg. Op de kadastrale minuut van 1832 staat het terrein echter nog als één perceel vermeld, wat erop duidt dat de oorspronkelijke 9de eeuwse percelen tot één geheel zijn samengevoegd. Wanneer deze samenvoeging precies heeft plaatsgevonden, is niet bekend. Het is echter niet uit te sluiten dat al in de tweede helft van de 11de eeuw is gebeurd, direct bij de stichting van de proosdij. Waarschijnlijk was dit proosdijcomplex op enig

¹⁶ Groothedde 1996, 135.

moment ommuurd, mogelijk al vanaf het begin. Dat betekent dat op het terrein van de geplande Geert Groote Hof, tussen de achtergevels van de panden Sandrasteeg 8 en Stromarkt 19 en de Proosdijpassage, zich resten van de ommuring of bijgebouwen van de proosdij kunnen bevinden. De gebouwen van het proosdijcomplex zijn regelmatig verbouwd en uitgebreid.

Over de inrichting van het terrein ten noorden van de lijn Proosdijpassage-Nieuwstraat tussen de 11de en de 14de eeuw zijn vrijwel geen gegevens voorhanden.

De periode na 1300

In de 14de en 15de eeuw groeiden de huizen van de Moderne Devotie door steeds kleine particuliere percelen op te kopen. Dit is een indirecte aanwijzing dat de oorspronkelijke perceelsopzet redelijk intact bleef tot de bouw van grote complexen van de beide conventen. Dat betekent dat zowel aan de zijde van de Pontsteeg als aan de zijde van de lijn Proosdijpassage-Nieuwstraat houten bebouwing kan worden verwacht. Deze bebouwde zone heeft een breedte van 25 tot 30 m. Daarachter liggen de achtererven, met kenmerkende structuren als beerkuilen, beerputten, waterputten en diverse ambachtelijke structuren. Een deel van de houten bebouwing is vermoedelijk in de loop van de 13de tot de 15de eeuw vervangen door bakstenen huizen. De meeste van deze huizen hebben plaats gemaakt voor de gebouwen van het Rijke Fraterhuis en het Lamme van Diesehuis. Mogelijk gaan in of onder de funderingen van de grote complexen nog oudere huizen schuil.

6.2 Gaafheid van het bodemarchief

Het bodemarchief valt uiteen in minimaal drie delen. De vroegste bewoning op het oude Karolingische loopniveau, de periode van de volle middeleeuwen (12-16de eeuw) en de post middeleeuwse tijd, 1600 tot heden.

8ste tot 12de eeuw

Voor de Karolingische tijd is de verwachting dat de resten grotendeels gaaf in de bodem aanwezig zullen zijn en dat zeker vanwege het bijzondere karakter van het Deventer bodemarchief deze belangrijke informatie kunnen bevatten. Houtresten van de mogelijk huizen en andere gebouwen kunnen hier aanwezig zijn. Voor de overgangperiode gedurende de 11de-12de eeuw is niet direct een verwachting betreffende gaafheid te geven. Goede gegevens hierover ontbreken voor dit gebied.

12de tot midden 16de eeuw

Voor de volle en late Middeleeuwen is de verwachting wisselend. Op sommige plaatsen hebben de 15de eeuwse kelders grote delen van het oudere bodemarchief opgeruimd. In de gebieden daartussen is vermoedelijk een zeer gaaf bodemarchief uit deze periode aanwezig. Allereerst zullen resten van middeleeuwse woonhuizen aanwezig zijn, mogelijk met houten voorgangers. Daartussen en over liggen de resten van de monumentale gebouwen van de Moderne Devotie. Deze zijn

vermoedelijk nog in goede staat. Het aantal onderzochte huizen van de Moderne Devotie in Nederland is zeer gering. Een dergelijke vindplaats is dan ook van groot belang omdat het hier om de resten van belangrijk religieus-intellectueel erfgoed gaat.

Midden 16de eeuw tot heden

Uit de periode na de reformatie dateren vermoedelijk slechts enkele grote bouwlichamen. Een groot deel van de tijd werd gebruik gemaakt van de bestaande gebouwen die alleen bovengronds werden aangepast. Wel zullen op de plaats van de voormalige binnenplaatsen en erven allerlei afvalkuilen, waterkuilen en beerputten liggen. De zorgvuldigheid waarmee de sloop destijds is uitgevoerd is bepalend voor de kwaliteit van de resten. Vaak werd tot het maaiveld afgebroken en bleven de baksteen funderingen intact in de bodem achter. In andere gevallen brak men de fundering tot het gele zand uit. Dit valt niet te voorspellen en is alleen controleerbaar door het graven van proefputten.

6.3 Waardering van de vindplaats

Voor de drie periodes heeft de vindplaats verschillende scores van waardering:

8ste tot 12de eeuw

Deze is in geheel Nederland zeldzaam en in Deventer rijk aanwezig. Alle resten uit deze tijd zijn waardevol, van bovenregionaal en mogelijk nationaal belang en dienen te worden behouden of degelijk te worden onderzocht. Onder de funderingen van de ingeslagen kelders zijn vermoedelijk de resten uit deze periode nog aanwezig.

12de tot midden 16de eeuw

Gezien het bijzondere karakter van het terrein en de bewonersgroep die hier heeft gewoond, gewerkt en geleefd zou een aantasting van het bodemarchief eigenlijk niet moeten plaatsvinden. Globaal zijn de sporen uit deze periode van regionaal belang, de resten in relatie tot de moderne devotie zijn van nationaal belang. Indien toch ingrepen plaats hebben, is een degelijk onderzoek noodzaak. Omdat vermoedelijk veel van de kelders, zij het met ingeslagen gewelven, nog aanwezig zijn, moeten veel middeleeuwse bouwsporen nog zijn te reconstrueren.

Midden 16de eeuw tot heden

De periode laat-16de eeuw- heden: Deze periode is in Deventer goed vertegenwoordigd, maar weinig onderzocht. Op zich is verwijdering na onderzoek van dit deel van het bodemarchief geen probleem. De gegevens uit deze periode zijn van lokaal belang. Problematisch is echter dat de resten uit deze tijd vermoedelijk

zeer vervlochten zijn met de resten uit de voorafgaande periode, zodat het lastig wordt een scheiding aan te brengen.

Conclusie

Concluderend kan worden gesteld dat voor de verschillende periodes verschillende waarderingen zijn te geven, van nationaal belang en zeer bijzondere waarde, tot vrij algemeen en lokaal belang.

7. Vraagstellingen archeologie

7.1 Karolingisch-Ottoonse periode

1. Is inderdaad sprake van een verbindingsstraat in de vorm van de verlengde Engestraat-Graven tussen de A- en de C-as? Zo ja, maakt deze straat al onderdeel uit van deze primaire structuur uit de periode rond 850 of is ze van later datum?
2. Wanneer ontstond de vroegste bebouwing op het terrein. Ging dit om losse percelen of om een systematische verkaveling?
3. Is er op de veronderstelde kruising van de verlengde Engestraat en de B-as sprake van een afwijking in de perceelstructuur, met ander woorden: is er gekozen voor een vorm van hoekoplossing?
4. Hoe zag de invulling van de achtererven eruit?
5. Wat was de functie van deze achtererven?
6. Welke rol speelde het gebied binnen de Karolingisch-Ottoonse nederzetting, binnen de 'Noordenberg' en binnen het 'Immunitetsgebied' (macro-, meso- en microtopografie van de nederzetting)?
7. Hoe zag de materiële cultuur er uit en was deze afwijkend van de rest van Deventer in deze periode? Zo ja, hoe dient dit verschil te worden geïnterpreteerd?
8. Wanneer kwam er bebouwing aan de as Nieuwstraat Proosdij passage tot stand en hoe zag deze eruit?
9. Wanneer werd de vroegstedelijke structuur in het onderzoeksgebied doorbroken? Gebeurde dit in het kader van de stichting van het Proosdijcomplex of mogelijk al eerder?
10. Bleef de B-as (Bruynssteeg-Sandrasteeg-Assenstraat) na de doorbreking van de oude structuur nog een rol spelen doorgaande verkeersader of werd deze op hetzelfde moment onderbroken?

11. Zijn er nog resten van de veronderstelde middeleeuwse straten binnen het plangebied aanwezig? Zo ja, wat is de conserveringstoestand?
12. Is er sprake van meerdere straatniveau's? Zo ja, hoe zijn deze uitgevoerd?
13. Is inderdaad sprake van de voortzetting van de omgrachting van de immunititeit in de 12de eeuw over de huidige Stromarkt en is het verder verloop te reconstrueren? Zo nee, zijn er aanwijzingen voor een alternatief tracé en/of een fasering?
14. Kan de datering van de gracht(en) scherper worden gesteld dan globaal in de 12de eeuw?
15. Indien de gracht inderdaad parallel aan de Engestraat over de Stromarkt liep, is er dan sprake van een nieuwe aanleg (uitbreiding) of is er sprake van een oudere verdediging (intensivering)?
16. Is er sprake van alleen een gracht of mogelijk ook een wal en/of muren al dan niet voorzien van torens?

7.2 Late middeleeuwen

1. Wanneer vond op dit terrein de transitie van houtbouw naar steenbouw plaats en hoe zag deze laatste houtbouw fase eruit?
2. Veranderde toen de perceelsindeling en de functie van de achtererven?
3. Kan op basis van organisch en anorganisch vondstmateriaal uit de gedempte gracht om het immunitetsgebied tot een reconstructie worden gekomen van ambachtelijke en andere specifieke activiteiten op de afzonderlijke percelen in de directe omgeving (micro-niveau of meso-niveau)?
4. Is de gracht in één keer gedempt of heeft dit gefaseerd plaatsgevonden? Gebeurde dit in de eerste helft van 13de eeuw, later of eerder?
5. Zijn er aanwijzingen dat de gedempte gracht ter hoogte van de huidige Stromarkt bij het Proosdijcomplex is gevoegd?
6. Was er sprake van enige vorm van bebouwing op dit terrein en wat was de functie?
7. Welke kwaliteit hebben de nog aanwezige resten van de gebouwen van de Broeders en Zusters van het Gemene Leven?
8. Vallen er op basis van historische en archeologische gegevens functies toe te kennen aan de afzonderlijke gebouwen, spreken deze elkaar tegen of komt dit voor de verschillende periodes overeen?

9. Wat zijn de resten van materiële cultuur van deze specifieke groep bewoners?
10. In hoeverre wordt er bij de inrichting van de huizen van moderne devotie gebruik gemaakt van de bestaande bebouwing, of is er sprake van grootschalige nieuwbouw? Zo ja, wanneer vindt deze plaats?
11. Is de verandering in bewonersgroep van particulier naar (semi)religieus te herkennen in de materiële cultuur van de bewoners?

7.3 Post middeleeuwen

1. Welke aanpassingen aan de gebouwen maken de nieuwe niet religieuze bewoners?
2. Bezitten deze nieuwe bewoners een ander materiële cultuur dan in de rest van de stad?
3. Is de militaire component aan te wijzen binnen de materiële cultuur van de 18de en 19de eeuw?
4. Was er sprake van enige ambachtelijke of industriële productie in het gebied en wat is hier de neerslag van?

7.4 Conservering

1. Waar liggen de resten van de huizen van de moderne devotie en welke kwaliteit hebben deze resten?
2. Hoe kunnen deze resten het best worden beschermd en worden gebruikt om de geschiedenis van het plein inzichtelijk te maken?
3. Wat is de invloed van de bouw van de bankkelder in 1969 geweest op de kwaliteit van het (omringende) bodemarchief?

8. Literatuur

Berends, G. 1968. De drie huizen van het Gemene Leven in Deventer, in: Bulletin KNOB 67, 42-51.

Bloemink, J. W., H. J. Nalis & M. E. Stades-Vischer, 1996. Geschiedenis en beschrijving per pand, in: J. R. M. Magdelijns, H. Nalis, R. Proos & D-J de Vries (red.), *Het kapittel van Lebuïnus te Deventer*, 215-279.

Groothedde, M., 1996. Voor de deur van het bisschopshof, in: J. R. M. Magdelijns, H. Nalis, R. Proos & D-J de Vries (red.), *Het kapittel van Lebuïnus te Deventer*, 127-136.

Martin, C.M.H., 1996. De kern in een architectuur-historische context, in: : J. R. M. Magdelijns, H. Nalis, R. Proos & D-J de Vries (red.), *Het kapittel van Lebuïnus te Deventer*, 179-183.

Nalis, H., 1996a. De reformatie van de geestelijke huizen, in: : J. R. M. Magdelijns, H. Nalis, R. Proos & D-J de Vries (red.), *Het kapittel van Lebuïnus te Deventer*, 47-86.

Proos, R., 1996. Archeologisch onderzoek in en om Sandrasteeg 8, in: : J. R. M. Magdelijns, H. Nalis, R. Proos & D-J de Vries (red.), *Het kapittel van Lebuïnus te Deventer*, 144-162.